

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-343-9-17>

**THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POLITICS
AND RELIGION: THE VIEW OF KYIV ACADEMIC
PHILOSOPHERS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

**ПРОБЛЕМА ВЗАЄМВІДНОСИН ПОЛІТИКИ І РЕЛІГІЇ:
ПОГЛЯД КИЇВСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ФІЛОСОФІВ
ПОЧ. ХХ СТ.**

Pastushenko L. A. Пастушенко Л. А.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of
Philosophy and Religious Studies
National University of Kyiv Mohyla
Academy,
Kyiv, Ukraine*

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та
релігієзнавства
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

Питання кореляції двох важливих сфер соціального буття людини – політики і релігії – набуває особливої актуальності з початком російсько-української війни, ідейним підґрунтям якої стала сформована імперська суспільно-політична ідеологія в Росії, в рамках якої обстоюється ідея синкретизму політики і релігії. Звернення до праць київських академічних філософів поч. ХХ ст. надає змогу виявити історико-культурні витоки, родовід симбіозу політики і релігії в Російській державі, водночас показати ставлення київської академічної професури до зазначеної проблематики.

Варто зазначити, що питання взаємовідносин релігії і політики було озвучено насамперед представниками ліберального кола професури Київської духовної академії⁴ поч. ХХ ст. в сфері релігійно-філософської публіцистики [1; 3]. Ця прогресивна ініціатива київських інтелектуалів йшла врозріз із панівними настроями, наявними в середовищі академічного життя, адже духовно-академічна та університетська професура Києва за своїм статусом виконувала функції державних службовців і була повністю асимільованою із російською спільнотою. На противагу консервативним установам академічної корпорації, прогресивно налаштовані викладачі і випускники КДА виступили із програмою перегляду наявної репресивної зашкарублої системи суспільно-політичних, правових, церковних, освітянських відносин в російській державі. Ця ініціатива реалізовувалась через наукову та публіцистичну діяльність, широку просвітницьку роботу, спрямовану на формування самосвідомості і волевиявлення співвітчизників. Так, завдяки їхнім зусиллям було організовано Київське релігійно-філософське

---

⁴ Далі – КДА.

товариство (1908–1919), на засіданнях якого широко обговорювались актуальні питання оновлення суспільно-політичного і релігійного життя Росії. На базі цього товариства заслугами професорів КДА П. Кудрявцева і В. Екземплярського здійснювалося видання журналу «Христианская мысль» (1916–1918), після закриття якого зусиллями вихованця КДА Євгена Капралова – робота журналу «Церковно-общественная мысль» (1917–1919). Ці часописи стали презентантами «свободи слова» прогресивно налаштованої інтелігенції Києва, де озвучувались гострі питання церковно-державних взаємовідносин, з'ясовувались напрями релігійного відродження тогочасного суспільства [1, с. 64; 2, с. 169–171].

Широка просвітницька робота ліберальної професури узгоджувалася із основними філософсько-світоглядними принципами та переконаннями, висловленими нею у релігійно-філософській публіцистиці. Так, у працях київських мислителів концептуально сформульована підозра до існуючого політичного курсу Російської імперії, висловлено недовіру до ідеологічної доктрини офіційної народності, що базувалася на синтезі начал самодержавства, православ'я і народності. Критично розглядаючи суспільно-політичне життя Російської держави крізь призму релігійного спектру людської життєдіяльності, київські ліберальні духовно-академічні мислителі (П. Кудрявцев, В. Екземплярський, Є. Капралов та ін.) намагались відповісти на питання, яким чином і якими шляхами християнство, як релігія любові і самопожертви, перетворилася в руках російських можновладців на її антипод, підміну чи фальсифікат релігії, певне ідеологічне знаряддя, що закликала до ненависті і війни, яким чином в Росії Бога замінила держава.

Можна виокремити три аспекти, довкола яких розгорталась філософська критика ліберальними мислителями наявних релігійно-державних взаємовідносин, що втілювались у звироднілу та віджили форму російського цезаропапізму. Перший аспект – синодальна самосвідомість російського народу в умовах авторитарної держави. Другий – сакралізація державної влади, релігійне виправдання мілітаризму та імперіалізму російської держави. Третій – ідеологема месіанізму російського народу.

Київські академічні філософи у публіцистиці зображають притаманний російському суспільству тип синодальної релігійності, який був сформований у синодальний період церковного життя в Росії (1700–1917), що характеризувався підпорядкованим станом релігії державі. Церковно-державний синкретизм породив звироднілу та спотворену форму релігійної свідомості громадян, в рамках якої справжня релігійність затьмарювалася відданістю великодержавній російській ідеї, підмінялася політичною та патріотичною благонадійністю. Християнська релігія, показують академісти, займаючи одне із центральних місць у формулі офіційної народності, насправді була найціннішим функціональним знаряддям внутрішньої та зовнішньої політики Російської імперії.

Висуваючи гасло «вільної церкви у вільній державі», академісти усвідомлюють необхідність подолання підґрунтя синодального режиму в Російській імперії – самодержавства, як найвищого прояву бюрократизму і авторитаризму політичної влади [1, с. 67]. Солідарний з думками колег з КДА, київський університетський філософ Василь Зеньковський висловлює недовіру до ідеї близькості православ'я із самодержавством, зважаючи на жахливі наслідки такого синкретизму – фальсифікування християнських істин [1, с. 67–68].

Київські ліберальні мислителі критикують систему «офіційного православ'я», що набула перекручених і звироднілих форм, втрачаючи живий зв'язок із безпосереднім релігійним життям, та нехтуючи християнські заповіді. Мислителі показують, що засобами офіційної пропаганди з уст російських богословів, представникам «казенного», «офіційного богослов'я» здійснювалася успішна компанія пристосування християнської релігії до будь-яких потреб і запитів російської держави. Це відбувалося, стверджує В. Екземплярський, шляхом викривлення християнських ідеалів, зради заповідей Христа, зведення святого ідеалу життя до її наявного рівня, освячення від імені християнства питань та сторін життя, не відповідних євангельським ідеалам [1, с. 68]. Більше того, надаючи християнським істинам суто прикладне інструментальне значення, «казенні» чиновники в сфері релігії софістичним шляхом обертали християнські ідеали на їхню протилежність, з метою виправдання зла і неправди життя на землі, будь-яких форм насильства по відношенню до іншого (воєн, смертної покари, агресії щодо інших націй тощо). Таким чином перетворювали християнську релігію із живого діяння на штучну конструкцію, що має виконувати певну функцію в державній системі – виправдання та сакралізацію усіх виявів та діянь держави, освячення від Божого імені підвалин сучасного російського життя, в тому числі дій та установ, невідповідних духу християнства. Київські ліберальні філософи у своїх працях засуджують імперіалістичну та колонізаторську політику російської держави, спрямовану на поневолення та підкорення інших народів. Зокрема, В. Екземплярський ставить піж сумнів усталений принцип дій в у сфері міжнародних відносин, при якому служіння лише власному народові та власній державі вважається єдиним добром, єдиною передумовою і ціллю, що виправдує будь-які безчесні та несправедливі засоби і прийоми по відношенню до інших народів і держав.

У працях київських філософів також присутній філософсько-критичний аналіз ідеї про месіанське історичне призначення російського народу (російської держави) та релігійно забарвленої ідеологемі «Москва – третій Рим». Зокрема, київський філософ П. Кудрявцев вступає у гостру полеміку із прихильниками ідеї російського месіанізму, піддає сумніву переконання в історичне покликання російського народу об'єднувати («звільняти») під російським началом інші народності за релігійним принципом, засуджує мілітаристське, «зі зброєю в руках» виконання поставленого Росією завдання поновлення у світі

християнської ідеї. П. Кудрявцев категорично не приймає поширену історіософську концепцію про історичний розвиток як протистояння двох напрямів людства, релігійного і атеїстичного, реалізованого у цивілізаційних проєктах Росії та Заходу, де західний цивілізаційний шлях в рецепції російських інтелектуалів постає повністю дискредитованим в релігійно-культурному відношенні. Таким чином виступає проти використання релігії російською державною політикою для прикриття власних політичних та економічних інтересів та експансії щодо інших народів [1, с. 67; 3, с. 124].

Отже, всебічно осмислюючи проблематику співвідношення релігії і політики в Російській державі на поч. ХХ ст., київські ліберальні філософи виявляють причини-аспекти незадовільного наявного стану цих відносин. Серед них: синодальна самосвідомість російського народу в умовах авторитарної держави, сакралізація державної влади, виправдання мілітаризму та імперіалізму російської держави, ідеологізована віра в історичне призначення російського народу і держави. Здійснений аналіз поглядів київських мислителів на питання церковно-політичних взаємин виявляє історичні корені поширеної в сучасній російській суспільно-політичній думці ідеологеми «руського миру».

Література:

1. Пастушенко Л. А. Ідея церковного відродження на сторінках часопису «Христианская мысль» (1916–1917). *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2012. № 128. С. 64–71.
2. Пастушенко Л. Петро Кудрявцев у релігійно-філософському житті Києва початку ХХ століття. *Київська Академія*. 2007. № 7. С. 166–179.
3. Пастушенко Л. А. Релігійно-філософська публіцистика Петра Кудрявцева. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць*. 2006. № 57. С. 113–124.